

I. Humaniora
i efterkrigstidens
offentlighed

Stora
HOTELLET
TOMEZILLA

”Lyxblommor i folkhemmets fönster”

Metaforisk aktivism och akademisk
satir i typkonstruktioner av
välfärdssamhällets humanister

HAMPUS ÖSTH GUSTAFSSON

I *Handbok för humanister* (1963) skildrar Teddy Brunius, docent i estetik, hur han mottagit ett besök av en ung släkting med planer på att studera vid universitetet. Ynglingen hade börjat tveka och frågade: ”Vågar jag bli humanist i humanistöverskottets tid?” Brunius grubblade över om han själv fattat rätt beslut gällande livsbana och valde till sist att förklara att släktingen ”för all framtid” skulle tvingas leva med ”att ha en äventyrad ekonomi och betraktas som en bönhas i det nya samhället”.¹ Huruvida episoden verkligen utspelat sig är svårt att avgöra.² Oavsett vilket skrev Brunius en handbok för aspirerande humanister – i förvissning om deras behov av hjälp för att kunna finna sig tillrätta i efterkrigstidens samhälle. Som en skribent i en humanistisk facktidning uttryckte det vid ungefär samma tid fördes diskussionerna om det så kallade humanistöverskottet mot bakgrund av ”föreställningen, att humanisterna är den lyx, som varje högt utvecklat samhälle bör bestå sig med”.³ Frågan var om det svenska välfärdssamhället gav utrymme för en sådan ”lyx”.

Typer och troper på folkhemmets kunskapsarenor

Att humanister inte alltid åtnjuter lika grundmurad legitimitet som andra forskartyper har flitigt dokumenterats. Allmänhetens bild av vad humanister gör framstår exempelvis som relativt diffus.⁴ I min doktorsavhandling *Folkhemmets styvbarn* (2020) undersöker jag hur uppfattningar av humaniora som ett ifrågasatt kunskapsområde tog form mot bakgrund av välfärdsstatens framväxt under 1900-talet. Jag visar hur skildringar av humaniora och humanister som samhälleligt åsidosatta tycktes ha en kumulativ effekt över tid, som ett slags ”diskursiv stigmatisering”.⁵ För även om det krävs lyhördhet för hur olika problem aktualiserades vid olika tillfällen förelåg en kontinuitet. Flera retoriska troper återkom i debatterna. Disparata krisuttryck bakades samman och tolkades inom ramen för en större marginaliseringsprocess.⁶ De förekommande metaforerna tog sig ofta formen av nidsbilder. Intressant nog formulerades dessa av humanister själva som ett slags protest mot hur deras ämnen behandlades av politiker och administratörer.⁷ Om dessa språkspel betraktas systematiskt kan man urskilja en metaforisk aktivism. Ibland fungerade den framgångsrikt, men påfallande ofta slog metaforerna tillbaka mot humanisterna själva så att de blev intimt förknippade med olika stereotyper som efterhand började leva sina egna liv.

Studier av hur dylika klichéer och satirer cirkulerade ger inblickar i kunskapspolitikens mer allmänna förändringar under den aktuella perioden. Retoriska grepp och troper spelar nämligen en central roll i förhandlingar av vetenskapens samhällskontrakt.⁸ I detta kapitel visar jag hur humaniora under framför allt efterkrigstiden stämplades som onyttiga lyxföreteelser av underordnad betydelse för samhällsutvecklingen, till exempel genom att framställas som hobbyartade aktiviteter och kopplas till världsfrånvänd elitism, men också genom att utmålats som ett feminint studieområde. Slutligen uppmärksammar jag hur det följde en kritisk reaktion mot dessa förhållningssätt när mer rebelliska motbilder mobiliserades genom olika former av litterär aktivism.⁹

Även om det hela tiden går att se en viss dialektik mellan diskursiv anpassning och motstånd är det kanske mest utmärkande för åtminstone tidig efterkrigstid att det förekom en bred, indirekt acceptans av problem-

formuleringar etablerade genom en kunskapspolitisk logik som inte gynnade humaniora utan tvärtom andra vetenskapsområden. I stället kom humaniora – och humanisterna – att utmålas som sociala problem eller politiska bördor, trots att de humanistiska fakulteterna genomgick en enorm expansion i absoluta termer.¹⁰ Vilka problem som ställdes i centrum för välfärdsstatens kunskapspolitik var på intet sätt givet. De problemkonstruktioner som väl etablerades kom att påverka berörda aktörers uppträdande och förhållningssätt genom så kallade ”subjektiverande effekter”.¹¹ Det går inte att komma ifrån att klassificeringar och beskrivningar, bilder och narrativ får reella konsekvenser. Identiteter och epistemologiska kategorier kom successivt att utkristalliseras i samspel med de troper som cirkulerade. På så vis skapades specifika typer av kunskapsaktörer som befolkade välfärdssamhället.¹²

För att tala med sociologen Susan Leigh Star kan politiska maktspel handla om *”whose metaphor brings worlds together, and holds them there”*.¹³ Sådan retorisk makt utövas på olika offentliga arenor. Just arena-begreppet har fått en central betydelse i studier av hur kunskap cirkulerar på bredare samhällsbasis.¹⁴ Undersökningar av humanioras legitimitet ur ett sådant perspektiv kräver finkänslighet för olika analysnivåer, om utgångspunkten är diskursiv eller institutionell. Man bör då akta sig för att likställa diskursivt frammanade bilder av humanisters situation med deras faktiska närvaro i olika sammanhang, inte minst vissa mediala del-offentligheter där deras ställning kunde vara tämligen god.¹⁵ För att inte överta dåtidens självförståelse rakt av behöver en bred flora inventeras. Här har jag utifrån bland annat tidningsdatabaser och periodiska tidskrifter genomfört en sökning efter arenor för främst kunskapspolitisk men också mer allmänkulturell debatt, inklusive skönlitterära publikationer inom en genre som bäst låter sig beskrivas som akademisk satir. På dessa kombinerade arenor bedrevs litterär aktivism i syfte att såväl karikera som förbättra humanisternas situation.¹⁶ Genom att uppmärksamma de applicerade troperna blir det möjligt att urskilja hur grundläggande identitetsfrågor aktualiserades och hur humanister därmed konstruerades som särskilda *typer*.

Betydelsen av typkaraktärer, såsom de framkommer genom historisk empiri, har blivit föremål för ett förnyat forskningsintresse efter att tidigare ha använts som analytiska kategorier i klassiska sociologiska studier

av Émile Durkheim och Max Weber. ”Typkonstruktioner fyller en viktig funktion både som åtråvärda förebilder och repellerande motbilder i processer av socialt rolltagande och identitetsskapande”, som det konstateras i en aktuell antologi.¹⁷ Inom sociologiskt grundade forskningsfält om stereotyper har det visats hur dessa processer tenderar att vara både reducerande och avindividualiserande.¹⁸ Typkonstruktionerna kunde såväl stärka som försvaga olika aktörers legitimitet.¹⁹ Det är i en sådan bemärkelse jag tar fasta på hur specifika typer av humanister framträdde i efterkrigstidens kunskapspolitiska och litterära diskurser. Även om det givetvis förelåg en pluralism med samexisterande och konkurrerande undertyper går det att frilägga vissa gemensamma grunddrag. Så vilka var – eller rättare sagt blev – humanisterna i det svenska välfärdssamhället?

Svaret skulle kunna utgå från fältsociologiska eller även rent kvantitativa parametrar.²⁰ Här använder jag alltså en annorlunda ingång med mitt fokus på typkonstruktioner. I 1900-talets diskussioner av välfärdssamhällets kunskapsbehov, som hade en tydlig ekonomistisk slagsida, är det påfallande att humanister inte skrevs fram som omedelbart samhällsnyttiga, utan som varianter av en särskild typ, nämligen *lyxhumanisten*.

Lyxämnesdebatter med djupgående rötter

Egentligen kan lyxtypen ses som en omtagning av ett diskursivt mönster som återkommit genom seklen.²¹ Idéhistorikern Bo Lindberg har visat att humaniora redan under 1700-talet benämndes ”de roliga vetenskaperna” mot fonden av upplysningstidens nyttokult, som om de innebar något mer kuriöst eller ornamentalt jämfört med ekonomiska och naturvetenskapliga ämnen.²² Men också under 1800-talet kunde såväl latin som filosofi omtalas som ”onyttig lyx” i jämförelse med mer tekniskt orienterade ämnen, trots att humaniora generellt åtnjöt en stark samhällsställning under detta århundrade.²³ Enligt ett mönster som sedan blev alltmer typiskt under 1900-talet beskrevs humaniora som något man ägnade sig åt när man hade tid och råd, därtill som ämnen vilka inte värdesattes av de mest begåvade studenterna – trots att humaniorastudenter överlag kunde ha relativt goda ingångsbetyg. Här måste man ha i åtanke att universitetsverksamheten en bra bit in på 1900-talet enligt en uppoffringsretorik ofta

uppfattades som något tärande på statsbudgeten, särskilt mot bakgrund av 1930-talets arbetslöshet.²⁴ Vetenskap mutades då gärna in som en kulturpolitisk fråga, i synnerhet humanistiska ämnen.²⁵ Historikern Erik Lönnroth hävdade med ett slående uttryck krigsåret 1940, då budgettrycket var högt, att många forskare, inklusive filosofer, litteraturhistoriker och arkeologer, uppfattades som ”lyxblommor i folkhemmets fönster”, som man håller sig med ”när man har god råd, men inte i nöd- och allvarstider”.²⁶

Uttrycket ”lyxblommor” är intressant och kan jämföras med tyskans *Orchidéenfächer* som (i motsats till *Massenfächer*) på liknande vis förekommit i diskussioner om ämnen som samlar små studentskaror och vanligen inriktar sig på esoteriska eller exklusiva studieobjekt – till exempel vissa språkämnen och arkeologi.²⁷ Den diskursiva marginalisering Lönnroths ordval vittnar om var med andra ord inte isolerad till Sverige utan representerade en bredare internationell utveckling, om än med nationella särdrag. Som litteraturvetaren Frank Donoghue noterat angående humaniora i USA – i ett sammanhang med höga studiekostnader – har *liberal arts*-utbildningar i stigande utsträckning kommit att framstå som ”a luxury item, affordable only to the privileged”.²⁸ I Sverige, där utbildning under efterkrigstiden kom att bli både tillgänglig och billig, kan det tyckas mer anmärkningsvärt att lyxtroper fick så starkt fäste. Genomslaget hade flera kontraintuitiva drag. Medan det knappast förvånar att de formulerades mot bakgrund av mellankrigstidens hushållningsfilosofi är det desto mer intressant att lyxtroperna levde kvar och förstärktes under efterkrigstidens starka tillväxtfas.

Vid 1960-talets ingång intensifierades användningen av lyxtroper i samband med debatterna om det så kallade humanistöverskottet. Som idéhistorikern Crister Skoglund visat kom humanistiska studier inte att passa in i efterkrigstidens nationalekonomiska modeller, vilka inte minst var förespråkade i socialdemokratiska studentsammanhang. Där löd slutsatsen att ”all humaniora, utom den som ingick i lärarutbildningen, borde betraktas som konsumtion, som samhället kan välja att behålla i den mån man anser sig ha råd”. Humaniora blev då ”en lyx” mot föreställningen om begränsade samhällsresurser.²⁹ Så trots rekordårens växande kaka bibehölls de hushållningsidéer vilka cementerade bilden av humaniora som något förvisso önskvärt, men icke livsnödvändigt – ett villkorat komplement.³⁰

I flera bildningsdebatter uttrycktes farhågor om att humaniora skulle reduceras till ett påklippt lyxattribut med ödesdigra konsekvenser för efterfrågan på humanister. I *Demokratins kultursyn* (1962) beskrev exempelvis författaren och litteraturhistorikern Bengt Nerman risken att humanistiska ämnen, framför allt historiska och estetiska, skulle betraktas som ren rekreation, som "hobby-fritidssysselsättning".³¹ Även på skolnivå befärades att humanioras schemamässiga utrymme skulle minskas radikalt till följd av en uppfattning om att "de *humanistiska ämnena* [i kontrast till naturvetenskap] har värde endast indirekt genom att tillfredsställa människors behov av lyx, nöjen och tidsfördriv".³² Och religionshistorikern Geo Widengren frågade i *Svenska Dagbladet* 1960 om "den humanistiska utbildningen [skulle] sättas på sådan svältkost att den så småningom tynar bort? Är de humanistiska värdena något som man bara rör sig med i akademiska festtal som det retoriska komplementet till laxen och kycklingen?"³³

Lyxtropen fick omfattande kunskapspolitiska konsekvenser. När Statens humanistiska forskningsråd på 1970-talet genomförde en utredning – vars slutrapport antände den explicita krisdebatten om humaniora i Sverige – så skedde detta mot bakgrund av att det våren 1971 i pressen diskuterats huruvida "vissa humanistiska undervisningsämnen skulle betraktas som 'lyxämnen' vid universiteten och sakna existensberättigande, främst därför att antalet studenter inom dem var lågt".³⁴ Förmodligen åsyftades en artikel av Allan Fagerström, som regelbundet bidrog med omisskännliga satiriska inlägg till *Aftonbladets* innerspalt. Fagerström kritiserade Universitetskanslersämbetets nedskärningar i antikens kultur och samhällsliv, som lästes av få studenter och därmed framstod som "ett utpräglat lyxämne". Han anade att liknande ämnen som latin och grekiska samt nordisk och jämförande fornkunskap skulle nedprioriteras på sikt, i kontrast till mer "matnyttiga" samhällsvetenskaper.³⁵ Det är tydligt att "lyxämne" vid denna tid blev en populär medial trop.³⁶ 1971 etiketterades "uteslutande humanistiska ämnen" i dylika ordalag i radioprogrammet "Forskning ifrågasatt".³⁷ Man ifrågasatte huruvida personligt intresse räckte som studiemotivation. Denna undanträngning av individuella värden kan betraktas som typisk för den tidiga efterkrigstidens prioritering av samhällsnytta. Tänk bara på Peter Tillbergs välkända målning *Blir du lönsam, lille vän?* (1972). Individens livsutrymme framstod som inskränkt

● **GUN BJÖRKMAN** disputerade 1972 i egyptologi vid Uppsala universitet på avhandlingen *Kings at Karnak*.

i relation till det kollektiva samhällsmaskineriet, även om dessa förhållanden började förändras i takt med en tilltagande kritik mot välfärdsprojektet.³⁸

Ytterligare ett intressant exempel på hur lyxtropen användes under tidigt 1970-tal framkommer i en tidningsintervju med den nydisputerade egyptologen Gun Björkman. När Björkman ombads ge råd till studenter som skulle komma att läsa hennes ”lyxämne” svarade hon: ”Den personen tar stora risker” och måste ”härda ut med att man trotsar verkligheten som den ser ut omkring en idag”.³⁹ Enligt Björkmans bedömning hade förhållandena ändrats radikalt under efterkrigstiden. Att läsa humaniora framstod som ett verklighetstrots.

I det här specifika fallet var det främst yngre humanisters prekära situation som belystes genom användandet av lyxtroper. Men i andra sammanhang hade den typen av språkbruk också bakats in i kritiken av en akademisk kultur byggd på elitism och traditionalism, i huvudsak representerad av äldre professorer. Historikern Sten Carlsson stämplades exempelvis som ”de humanistiska vetenskapernas bålde riddare”, stormandes ”fram mot [universitetspolitikens] väderkvarnar”. Detta skedde i debatter som under tidigt 1960-tal blottade en spricka mellan konservativa respektive yngre och liberalt orienterade humanister.⁴⁰ Världsfrånvändheten gick här hand i hand med de lyxkonnotationer som, enligt ett sedan länge etablerat mönster, tillskrevs äldre tiders Don Quijote-humanister – till synes missanpassade till moderniteten.⁴¹ Talande är en passage i Carl-Henning Wijkmarks roman *Den moderna döden* (1978), där en svensk byråkrat förklarar för en dansk humanist att traditionella kulturella privilegier av nödvändighet begränsats inom den rationellt ordnade välfärdsstaten:

Det var till exempel inte för ro skull utan i djup vanda som ansvariga myndigheter såg sig tvungna att dra in de hobbybetonade institutionerna vid universitetshögskolorna. [...] Man kan inte leka riddare i blå rustning om man ska planera med ansvar för framtiden för miljoner människor.⁴²

Det rationella och egalitärt orienterade välfärdssamhället syntes här inte ha utrymme för den lyx som humanistiska riddarlekar innebar.

Lyxstudentskor och humanioras feminisering

När det akademiska landskapet och dess hierarkier förändrades i mer heterogen riktning, inte minst genom studentexpansionen och det så kallade "professorsväldets" fall, kom lyxtroperna delvis att få annorlunda verkan och tydligare slå både uppåt och nedåt (även mot Sancho Panza, om man så vill). Yngre humanister, som de Gun Björkman tilltalade, beskrevs som ett hotande proletariat.⁴³ Det var inte bara en elit som ägnade sig åt humanistiska studier. Ämnenas prestige kom så att devalveras. Snarare än lyxblommor började humaniora likna ett ogräs i välfärdssamhällets prydligt ansade rabatter. Och vissa av humanisterna framstod som mer besvärliga än andra. Just Björkmans studiebanan och författarskap ger ett intressant underlag för att utförligare begrunda den kanske mest representativa typkonstruktionen av ifrågasatta lyxhumanister.

Två decennier före disputationen i egyptologi vid Uppsala universitet hade Gun Björkman inlett studier vid samma lärosäte. I slutet av 1950-talet gestaltade hon sina erfarenheter i den satiriska studentromanen *O gamla klang* – en skarp uppgörelse med universitetsvärldens nedvärdering av kvinnor. Björkman beskriver hur en "lättjefull" ung flicka med "måttlig" intelligens, ovan att stå på egna ben, anländer till lärdomsstaderna för att studera språk men så småningom inriktar sig på konst. Dessa ämnen hade emellertid drabbats av "dekadens": "Ser du, det fanns vid universitetet en grupp ämnen – inte formler – som sammanfattades under namnet humaniora [...]; allt egentligen fullkomligt onyttigt". Humanistiska professorer hade blivit insnöade på universitetsbiblioteket, varpå de äntligen fick praktisk användning för sina böcker – de åkte pulka på dem nedför Carolinabacken. Främst kom en åldring med fladdrande skägg, "specialist på Calabrisk fornlämningar".⁴⁴ Som vi ser reproducerades den stereotypa bilden av världsfrånvända professorer. Men romanen beskrev också det humanistiska lyx- eller onyttighetsmotivets alternativa användningar. Efter att romanens protagonist gift sig längtar hon tillbaka till de studier hon utestängts från och ser det inte som realistiskt att ämnesbakgrunden skulle medföra några som helst lukrativa anställningsmöjligheter. Utan tvekan innebar äktenskapet stora uppoffringar för de kvinnor som närde akademiska ambitioner.⁴⁵ Denna hopplösa situation som humanistisk

hemmafru lät Björkman symboliseras av relationen mellan statyn av den upphöjde Geijer framför Uppsalas universitetshus och musan nedanför hans fötter.⁴⁶

I mötet med den manligt dominerande akademien uppstod – föga förvånande – friktion. Inte minst uppmärksammades problem vid övergången till arbetsmarknaden när antalet kvinnliga studenter ökade, och detta redan under 1930-talets lågkonjunktur.⁴⁷ Med ökade krav på professionalisering och yrkesorientering utvecklades en typbeskrivning av den kvinnliga studenten som ”lyxstudentska”. Karin Boye beskrev på 1920-talet denna som en ung kvinna som ”allmänbildade sig i väntan på giftermål”, och som historikern Lina Carls noterat kallades vissa humanistiska ämnen ibland för ”förlovningskurser”.⁴⁸ En genusdiskurs reproducerades där kvinnliga studenter smädades för att enbart ha siktet inställt på en fästman i stället för studieresultat.⁴⁹ Tropen förlovningskurs fixerade en form av studier som ansågs överflödiga och företogs utan förväntning om någon direkt samhällsekonomisk avkastning.

De humanistiska studentskornas situation stod i skarp kontrast till professorernas tillvaro. Av tradition var dessa herrar inflytelserika och hade en tydlig närvaro och aktning i offentliga sociala sammanhang.⁵⁰ Men i och med de alltmer heterogena och expanderade multiversitetsmiljöerna kom välfärdssamhället att befolkas av fler olika typer av humanister. Kvinnliga studenter blev en av de tydligaste undergrupperna och en central måltavla för kritiken av lyxföreteelser inom akademien, alltmedan den traditionella könsstereotypa synen levde kvar.⁵¹

Tidigare forskning har ställt hönan och ägget-frågan om huruvida de humanistiska ämnenas lägre status på efterkrigstidens arbetsmarknad ska förstås som en konsekvens av att de successivt uppfattades som mindre manliga eller om männen övergav dylika studiebanor på grund av att humanioras prestige redan urholkats.⁵² Oavsett vilket fick humaniora generellt, i synnerhet språk, en feminin stämpel, även om skillnader rimligen förelåg mellan enskilda discipliner.⁵³ Som del av en bred internationell trend ställdes humanioras mer subjektiva, ”mjuka” karaktär i kontrast till en ”robust” maskulin kultur, som ansågs karakterisera de ”exakta” ämnen som så småningom skulle sammanföras under akronymen STEM (*science, technology, engineering, mathematics*).⁵⁴ Redan kring sekelskiftet

1900 hade en klar majoritet av de kvinnliga studenterna i Sverige sökt sig till humaniora, medan manliga studenter på ett stereotyp vis sågs mer lämpade för naturvetenskap och teknik (vilka hölls för mer avancerade).⁵⁵

Trots – eller på grund av – sina ökande volymer fortsatte kvinnliga humanister att utmålats som anomalier vid universiteten. Deras etablering på arbetsmarknaden lyftes fram som en utbildningspolitisk utmaning. Särskilt fästes uppmärksamhet vid lång studietid och hög avbrottsfrekvens – mönster som allra mest framträdde bland kvinnliga studenter från socialgrupp 1. Att alltför få kvinnor verksamma vid de humanistiska fakulteterna avlade examen diskuterades i 1955 års universitetsutredning och även på riksdagsnivå.⁵⁶ Det efterfrågades initiativ för att bredda dessa studenters yrkesplaner utanför humanioras sedvanliga domäner.⁵⁷ Som en industrirepresentant uttryckte saken i samband med en forskningspolitisk konferens: "Är 'lyxhumanisten', hemmafrun med akademiska betyg, försvarbar ur samhällsekonomisk synpunkt?"⁵⁸ Humaniorastudenter konstruerades här som ett feminiserat samhällsproblem som svårigen inordnades i den expansiva välfärdspolitiken.⁵⁹

Trots att kvinnliga studenter överbefolkade de humanistiska fakulteterna var deras numerär bland etablerade lärare och forskare fortfarande begränsad. Efter vissa tidiga pionjärinsatser har man inom historieämnet till exempel talat om perioden från 1910- till 1960-talet som ett skede av "återmaskulinisering", då kvinnliga historiker marginaliserades inom den akademiska verksamheten. Det tog tid att rucka på det manliga professorsväldet. Men så småningom inträffade en viss "islossning" med en högre kvinnlig disputationegrad och närvaro i seniora akademiska sammanhang, då framträdande professorer som Greta Arwidsson och Birgitta Odén banade väg under tidig efterkrigstid.⁶⁰

De seglivade asymmetriska maktförhållandena stod inte fria från kritik. Motdiskurser mobiliserades i olika sammanhang. Humanistisk kunskap spelade då en viktig roll, exempelvis för 1970-talets feministiska samling och kritik mot den rådande akademiska meritokratin.⁶¹ Även Gun Björkmans studentroman kan ses som en typisk formulering av en motdiskurs som ifrågasatte bilden av kvinnliga humanister som passiva och överflödiga.⁶² Detta samspelade med att en mer rebellisk typ eller persona började

inkorporeras i nya legitimeringsstrategier där humanioras utanförskap omvärderades. I denna process tog man fortfarande avstamp i lyxtroperna, men dessa blev nu mer grundligt och explicit ifrågasatta än tidigare.

Rebeller med satiren som vapen

Det är välkänt hur en ny generation humanister under perioden som brukar förknippas med "1968" tog djupa intryck av marxism och kritisk teori, i det att de utvecklade alternativa legitimeringsstrategier för att framhäva den humanistiska kunskapen som radikalt alternativ till efterkrigstidens påstådda scientistiska likriktning. Föregående generations ämnesföreträdare kritiserades för att ha låtit sig bli förförda av positivismens locktoner. Alldeles för ängsligt hade de försökt inrätta sig i välfärdssamhällets kunskapspolitiska led genom att tilldela humaniora en administrativ samhällsfunktion som knappast gav utlopp för ämnenas verkliga kvaliteter.⁶³ Dessa till synes tafatta försök att bevisa humanioras samhällsnytta anklagades för en "beskäftig hjälpgumme-inställning" (vilket möjligen påminner om den påstådda feminiseringen), som bara spädde på humanisternas associationer till överflödigt lyx eller i alla fall en sekundär servicefunktion.⁶⁴

Den nya generationens humanister initierade således en bred kritik av den befintliga professorshierarkin. De legitimeringsstrategier som i stället utarbetades under 1970-talet kan kopplas till anammandet av en rebellisk persona som ofta skrevs fram med hjälp av kamporienterade metaforer (och som i viss mån hade förekommit tidigare i kulturradikala sammanhang, till exempel bland liberala studentförbund på 1960-talet).⁶⁵ Under 1900-talets senare decennier blev det närmast standard att i linje med sådan retorik framställa humanister som besvärliga outsiders typer, lite som gerillakrigare. Humanisterna själva gjorde sig "stridsberedda", för att tala med vetenskapshistorikern Tore Frängsmyr.⁶⁶

På det viset angreps eller omvärderades själva användningen av de lyxkonnoterade troperna som var i cirkulation. Ett exempel på hur humanister själva försökte applicera riddarmetaforer på ett nytt sätt var när Lars Lönnroth i *Expressen* 1984 frågade om humanister skulle kunna ikläda sig Hollywoodrollen som jediriddare i kampen mot efterkrigstidens tekno-

krati. Detta var en kreativ invertering av Don Quijote-typen till något närmast överdrivet tidsenligt.⁶⁷

För att visa hur humanisternas nyväckta offensiva anda också markerade ett bredare kunskapspolitiskt atmosfärsskifte ska jag avslutningsvis vända mig till en specifik arena som även upplät utrymme åt skönlitterära inslag, inklusive den akademiska satir vi redan stiftat bekantskap med. Med Tore Frängsmyr som redaktör gavs tidskriften *Tvärnsnitt* från 1979 ut av det sammanslagna Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Under flera decennier var den ett viktigt organ för kunskapspolitisk debatt och populärvetenskaplig förmedling. I min avhandling har jag citerat en dikt av Tage Danielsson, ”Humanifest”, som publicerades i tidskriften 1981 efter att han först framfört den i samband med sin utnämning till hedersdoktor vid Linköpings universitet. Dikten är intressant eftersom Danielsson så tydligt tog fasta på de sedvanliga nidbilderna av humanister som kuriösa och världsfrånvända, i det här fallet i skepnad av tomtar – ”kvar från fordom” – som staten måste hålla med mat.⁶⁸ Han använde detta grepp för att göra upp med efterkrigstidens teknikdyrkan.

Det torde ha varit uppenbart för alla var Danielssons sympatier låg. Med sin bakgrund som student i moderna språk och litteraturhistoria har han i efterhand karakteriserats som en särskild typ av ”folkhemshumanist” som efter universitetsutbildningen sökte sig till vidare kunskapsarenor genom att frejdigt företa sig allehanda folkbildningsinsatser.⁶⁹ De övertydliga satirerna över dem som tillhörde hans eget fack blev då ett redskap för att stärka den humanistiska kunskapen. Danielsson fick dess ringaktning att framstå som absurd. Själva diktningen kan därmed ses som ett exempel på humanisters förmåga att identifiera mönster i tiden och ifrågasätta dessa genom att framställa motdiskurser.

Tvärnsnitt medverkade också som arrangör till den så kallade ”humanistveckan” (eller ”humanvetenskapliga dagar”) som Tore Frängsmyr tillsammans med *Dagens Nyheters* Arne Ruth tog initiativ till 1985 vid flera av rikets universitet och museer.⁷⁰ Den här typen av offentliga tillställningar kan ses som försök att etablera alternativa arenor och aktivt framställa just motdiskurser som bättre skulle låta humanister föra talan på sina egna villkor. Det gavs ”tillfälle att få manifestera humanismens och humanioras sak”, som Frängsmyr uttryckte det.⁷¹ Han såg den stora uppslutningen vid

Humanifest

Hyllning till Humanisten av hedersdoktor Tage Danielsson vid torsdagens promotionsmiddag i Linköping. När vi för en gångs skull får ett jubeltal i bästa humanistiska tradition i vår hand — och tillika rimmat som oxtungan — så motsår vi inte frestelsen att publicera det. Begrunda dessa verser, kära läsare, och tänk på att ögonen vilar på en tradition, vars frukter ruttnar bort om inte någon planterar nya. Som, i detta fall, doktor Danielsson.

NÄMNDEN

Men några tomtar finns det kvar från fordom.
Hustomtar, som i lönn ser om ditt hus.
I det fördolda strötar de och gnor dom
för att du ska få mera luft och ljus.
I prång och skrubbar undanskrämda bor dom.
Och hör du liksom knastrat av en mus
ur vishusbodens hemligaste visten —
då är det han, den blide humanisten.

□ Det går en likström genom jordens riken.
Den skapar ett behov av mera el.
Utvecklingen är knuten till tekniken —
och du och jag är ett beräkningsfel:
åskådarna, betraktarna, publiken,
en mobb som kräver bröd och skådespel.
Teknikens slavar, ett besvärligt trälstånd,
en massa folk som bromsar Sveriges välstånd.

Vad är vi annat än en mänsklig faktor,
en slarvprodukt med skallen gjord av papp?
Allt går ju utmärkt i en kärnreaktor
tills faktorn klämmer till på galen knapp.
Och tänk vad faktorn kostar per kontrakt!
En föga lönsam apparatutrustning
som kräver vård hos socialkuratorer —
Hur kan han konkurrera med en dator?

Den som vill ställa människan i centrum
betraktas snart som hart när imbecill.
Med flitens lampa tänd i vårt studentrum
studerar vi vad lönsamheten vill.
I doktor Frankenstein's charmant vätrum
avvaktar vi vad han ska ha oss till.
Vår jämlikhet, vårt broderskap, vår frihet
är kuggens i teknikmaskineriet.

Vad pratar jag för strunt när solen skiner?
Vad är jag för en butter hedersgäst?
När glaset gnistrar av galant viner
och fåglar kvillar glatt som mandoliner —
då kommer jag och talar som en häst.
Vad menar jag med mitt humanifest?
Var lugn, govännen! Tanken med min svada
är just att det är bra när vi är glada.

Förr trodde folk på vättar, tomtar, häxor,
knytt, oknytt, näckar, älvar, jättar, troll.
Upplysningen har lärt oss andra läxor.
Vidskepseln har spelat ut sin roll.
Vi tror på fakta, så som slalompijåxor
med makt att forma foten till en boll.
Var skräck är stor för dessa onda väsen,
för tubens makt att skvätta majonnäsen.

Om natten tänder han sin enkla lykta
och går sin folkhemsrund på husesyn.
Han återlämnar böcker som är knykta.
Han gör en rynkad panna slät i hyn.
Han drar en sång till tröst för de förtryckta.
Han kommer som John Blund med paraply.
Han vinkar åt den siste nattycklisten —
Humant, som det ju anstår humanisten.

Han strävar redligt med den svåra lotten
att skydda människornas mänsklighet.
Rätt ofta läggs hans huvud på schavotten.
All världens stövlar är han till förtret.
Lätt blir han överkörd, som igelkotten —
ett alltför sårbart litet taggpaket
som inte trodde illa om bilisten.
Så humanistisk är han, humanisten.

Vad ska man göra åt den stackars saten?
Hur ska man handskas med en sån krabat?
Han blir ju rätt så dyr och stor i maten.
Kan han placeras i ett reservat?
Men detta är ju ett problem för staten.
I väntan på en lösning, o kamrat —
vid herrgården i Ryd, på förstuvkisten,
ställ ut mig, ställ ut en tallrik gröt åt humanisten!

Slutstrof till min älskade filo-
sofisk-humanistiska fakultet:
Må vårens vindar smeka varmt din kind,
du Alma Maters dotter, tioåra!
Du jungfru under den humane Lind,
förklara för all världen detta svåra
att vi kan inte segla utan vind
och inte ro utan humanära!
Du vackra barn, som tar emot, jag beder,
en hedersdoktors enkla:
Tack och heder.

Summary in English:
You, man — be human

TAGE DANIELSSON

Fotnot: Den herrgård i Ryd som nämns i promotionshumanifestet är kärhus för studenterna vid universitetet i Linköping.

● TAGE DANIELSSON framförde vid promotionsmiddagen dikten "Humanifest" i samband med att han blev utnämnd till hedersdoktor vid Linköpings universitet 1980.

dessas evenemang som ett tecken på att humanisterna äntligen vågade lämna elfenbenstornen och gå på offensiven – en form av ”kämpande humanism”, även om han reserverade sig för att uttrycket kunde synas ”patetiskt”. Men han tyckte sig också urskilja ett nytt samhällsgehor. Tidigare hade det ansetts att en ”modern välfärdsstat som Sverige” behövde ”kunna kosta på sig att underhålla ett litet antal lyxforskare” av humanistiskt slag. Men nu var det dags att göra upp med själva lyxtropen. I en *Tvärsnitt*-text, där Frängsmyr motiverade humanistveckan, slog han fast: ”Ingen skall längre kunna säga att humanisterna ägnar sig åt hobbybetonad lyxforskning.”⁷²

En som till synes självskrivet inledningstalade vid de humanistaktiviteter som arrangerades i Linköping var Tage Danielsson. Den gången valde han att bjuda på en parafras av Coleridges berömda dikt ”The Rhyme of the Ancient Mariner”, där han jämförde humanister med suputer på en hamnkrog. Men samtidigt framhöll han humanistiska forskare som outhärliga samhällsaktörer just till följd av deras besvärlighet – kritiska samveten som behövdes i ljuset av människans nya förmåga till självutplåning i atomåldern.⁷³ Vid ett anförande under Uppsalas humanvetenskapliga dagar tog även Sven Delblanc fasta på humanioras revolterande förmåga. Han valde att iscensätta detta genom att läsa upp en centrallyrisk dikt av Pär Lagerkvist för att visa på hur ”humanismens kärna” låg i förmedlingen av ett meningsinnehåll som positivismen inte kunde greppa. Avslutningsvis underströk Delblanc: ”Om ett eller annat totalitärt system skulle fördriva den humanistiska verksamheten ur vårt andliga liv, då skulle den ändå leva vidare, underjordiskt.”⁷⁴ Detta var ett försök att befästa humanistens rebelliska persona och humaniora som undergroundrörelse. Folkhemmets skarpaste humanistiska röster spelade härvidlag en helt central roll för att påminna om humanioras outhärlighet.

Vid Humanistdagarna i Linköping 1986 framförde till exempel Daniels sons parhäst, Hans Alfredson, ett kåseri i form av en Platondialog (som också trycktes i *Tvärsnitt*). I dialogen, som utspelar sig på en pizzeria i Tomelilla, försvarar Sokrates enträget humaniora och humanism som nödvändiga inslag i samhällets framtidsplanering. Inte bara tekniken är livsnödvändig. Alfredson målade upp ett scenario där konsten och kulturen förbjöds:

Det var förbjudet att vissla och musicera och spela teater. Alla bilder revs sönder och skulptörerna omskolades till murare. Radion hade bara föredrag om konstgödning... grammofonskivorna smältes ner och tonbanden brändes upp tillsammans med romanerna och diktsamlingarna... Det skulle bli revolution inom en vecka.⁷⁵

Avslutning:

En ny typ av humanioras samhällshistoria

Det var på 1950- och 1960-talen... Atomfysikerna, eliten, alla var entusiastiska inför framtiden. Humanisterna hade trängts undan...⁷⁶

Skildringar av humanisters marginalisering har funnit sin väg in i såväl humoristiska kåserier som vår tids högst prisade litteratur.⁷⁷ Givetvis var det långt ifrån bara det svenska välfärdssamhället som från 1900-talets mitt såg en diskurs utvecklas där humanisters samhällsvärde ifrågasattes genom ett återkommande bruk av metaforer, vilka på politiska och kulturella arenor konstruerade humanister som en överflödig lyx snarare än en nödvändig drivkraft för samhällsutvecklingen. Lyxmotivet har sedan dess fortlevt och manifesteras än i dag i debatter med koppling till humanioras så kallade kris.⁷⁸

Cirkulationen av dylika troper bidrog i sig till att urholka humanioras legitimitet och bakades in i humanisternas själva identitet. I allt detta fanns en biopolitisk dimension: diskursens innehåll kunde påverka vilka som blev eller inte blev humanister, till exempel genom att studenter avskräcktes från att slå in på humanistiska banor, såsom vi såg i fallet med Teddy Brunius släkting. Det konstruerades olika typer av lyxhumanister som man på politisk och samhällsekonomisk nivå inte riktigt visste vad man skulle göra med. De framstod som anomalier i det planeringsrationella välfärdssamhället. Eller bönhasar, för att återknytta till Brunius. Det är talande att han under tidigt 1960-tal valde att skriva just en handbok för humanister. I ett senare skede uppkom en misstänksamhet mot sådana försynta anpassningsstrategier. Den nya generationens rebellhumanister vägrade acceptera en plats på folkhemmets fönsterbräda, utan tog i stället de nedvärderande typkonstruktionerna i besittning för att med stöd i dessa aktivt verka

för förändring genom att skriva fram motdiskurser i protest mot rådande värderingar.

Dessa språkliga spel är helt centrala att uppmärksamma för att förstå kunskapens föränderliga legitimitetsvillkor. Samtidigt kan det för all del ifrågasättas hur konstruktivt det egentligen är att diskutera humanistiska typer med tanke på att sådana beskrivningar blir hopplöst förenklande. Pluralismen som ständigt förelåg får inte glömmas bort om man vill belysa de mångbottnade kopplingarna mellan vetenskap och samhälle.⁷⁹ Å andra sidan är en av poängerna i det här fallet att förenklade typkonstruktioner – i sann ideal- eller stereotypisk anda – användes av dåtidens aktörer själva för att navigera i en komplex och snabbt föränderlig verklighet. Det finns då ett förklaringsvärde i att granska vad historiska kunskapsaktörer faktiskt gjorde med typkonstruktionerna och hur detta tog sig uttryck i en metaforisk aktivism som också kan ses som ett ypperligt exempel på den verkan humanistisk kunskap faktiskt hade under den svenska efterkrigstiden, trots allt tal om dess marginalisering.

Hasse och Tage var otvivelaktigt humanister som både roade och förundrade sin samtid. De visade hur humanister kunde göra skillnad och sätta djupa avtryck i folkhemmet. Studentskan, forskaren och författaren Gun Björkman påminner likaså om behovet av särskilt skolade personer med förmåga att identifiera avgörande mönster i tiden och ifrågasätta deras skenbara självklarhet. Lyxblommor eller inte, nog kan man väl förvänta sig att ett modernt samhälle ska ge utrymme för den typen av kunskap? Borde vi egentligen inte känna stolthet över att lyxen som det innebär att studera humaniora – lika väl som andra universitetsämnen – nu för tiden inte bara tillkommer en samhällselit?

Noter

1. Teddy Brunius, *Handbok för humanister* (Stockholm: Lindblads, 1963), s. 7, 92. En bönhas är en obehörig hantverkare, i överförd bemärkelse en fuskare eller klåpare.

2. En annorlunda gestaltning utifrån samma tema förekom några år tidigare i Teddy Brunius, "Ett samtal om nyttiga humanister", *UNT*, 14/3 1960, vilket talar för att det rörde sig om en fiktiv konstruktion.

3. "Användbara humanister", *Humanisten*, 1 (1961), s. 1.
4. Martin Bergman, Gustav Bohlin & Fredrik Brounéus, "Bilderna av vetenskap måste bli mer än provrör och labbrockor", *Curie*, 8/4 2019, www.tidningencurie.se (hämtad 27/6 2020).
5. Hampus Östh Gustafsson, *Folkhemmets styvbarn: Humanioras legitimitet i svensk kunskapspolitik 1935–1980* (Göteborg: Daidalos, 2020), s. 267–271. Detta kapitel bygger delvis på empiri som behandlats i avhandlingen, framför allt avsnittet "Lyxämnesdebatter med djupgående rötter". Här fyller jag på med ytterligare exempel och vidareutvecklar några av avhandlingens slutsatser och hypoteser inom ramen för analysens specifika fokus på typkonstruktioner.
6. Det har noterats att krisretorik generellt har en tendens att bli självbegränsande. Jämför Eric Hayot, *Humanist Reason: A History, An Argument, A Plan* (New York: Columbia University Press, 2021), s. 17.
7. Jämför undersökningen av satiriska, populärkulturella svar på den politiska behandlingen av humaniora under den brittiska Thatcher-eran i Marcus Harmes, "Humanities and the Politics of Higher Education in 1980s Popular Culture", *History of Humanities*, 7:2 (2022), s. 279–303.
8. Jämför Bo Lindberg, "Retorik och idéhistoria", i Kurt Johannesson (red.), *Vetenskap och retorik: En gammal konst i modern belysning* (Stockholm: Natur & Kultur, 2001), s. 177.
9. I ett annat sammanhang tar jag också fasta på idealtypiska metaforer som illustrativa för humanioras förändrade legitimitetsvillkor från mellan- till efterkrigstid, delvis med hänvisning till lyxmetaforer. Här breddas och fördjupas analysen av detta associationskluster. Jämför Hampus Östh Gustafsson, "Gadfly or Guide of Souls? The Challenge of Democracy to the 20th Century Humanities", i Anders Ekström & Hampus Östh Gustafsson (red.), *The Humanities and the Modern Politics of Knowledge: The Impact and Organization of the Humanities in Sweden, 1850–2020* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022).
10. Anders Ekström & Sverker Sörlin, *Alltings mått: Humanistisk kunskap i framtidens samhälle* (Stockholm: Norstedt, 2012), s. 17.
11. Carol Bacchi, *Analysing Policy: What's the Problem Represented to Be?* (Frensham: Pearson, 2009); David Ekholm & Viktor Vesterberg, "Diskursanalys", i Magnus Dahlstedt & Sabine Gruber (red.), *Metoder för forskning i socialt arbete: Hur, var och varför?* (Malmö: Gleerup, 2020), s. 1. Att problem inte föreligger objektivt utan konstrueras i själva den retoriska akten har framförts som kritik mot Lloyd F. Bitzers inflytelserika teori om att en retorisk situation alltid uppkommer i relation till ett påträngande problem (*exigence*). Se Lloyd F. Bitzer, "The Rhetorical Situation", *Philosophy and Rhetoric*, 1 (1968), s. 6–8 och Richard E. Vatz, "The Myth of the Rhetorical Situation", *Philosophy & Rhetoric*, 6:3 (1973), s. 154–161.
12. Detta kan jämföras med vad Ian Hacking definierat som en "looping effect":

"Sometimes our sciences create kinds of people that in a certain sense did not exist before". Han understryker också hur klassificeringar bäddar för stereotyper. Se Ian Hacking, "Kinds of People: Moving Targets", *Proceedings of the British Academy*, 151 (2007), s. 289, 293.

13. Susan Leigh Star, "Power, Technologies and the Phenomenology of Conventions: On Being Allergic to Onions", i John Law (red.), *A Sociology of Monsters: Essays on Power, Technology and Domination*, Sociological Review Monograph 38 (London: Routledge, 1991), s. 52.

14. Se till exempel Johan Östling, "Circulation, Arenas, and the Quest for Public Knowledge: Historiographical Currents and Analytical Frameworks", *History and Theory*, 59:4 (2020), s. 111–124.

15. Johan Östling, Anton Jansson & Ragni Svensson Stringberg, *Humanister i offentligheten: Kunskapens aktörer och arenor under efterkrigstiden* (Göteborg/Stockholm: Makadam, 2022). Vid sidan av deloffentligheter kan även akademiska delkulturer uppmärksammas. Kring dessa finns en rik forskning influerad av Pierre Bourdieus teorier om akademiska fält och *habitus*, som breddats till att inkludera fler aspekter, exempelvis genus. Se till exempel Lina Carls, "Akademisk kultur som begrepp och forskningsområde: Att närma sig den akademiska kulturen ur ett genusperspektiv", i Sten Högnäs (red.), *Nordiska universitetskulturer*, Ugglan 9. Lund Studies in the History of Science and Ideas (Lund: Avdelningen för idé- och lärdomshistoria, Lunds universitet, 1998), s. 27–46.

16. Jämför Lina Carls, *Våp eller nucka? Kvinnors högre studier och genusdiskursen 1930–1970* (Lund: Nordic Academic Press, 2004), s. 371. Härmed anknyter jag till forskning om hur vetenskapliga utövare framställts i konst och populärkultur i vid bemärkelse och hur stereotyper frodats i dessa sammanhang. Se till exempel Katarina Wadstein MacLeod, "Galna genier och mångfaldens möjligheter", i Axel Brechensbauer, Maria Grafström, Anna Jonsson & Mikael Klintman (red.), *Kampen om kunskap: Akademi och praktik* (Stockholm: Santérus förlag, 2019), s. 19, 26.

17. "Den typiska inledningen", i Peter Josephson & Leif Runefelt (red.), *Historiska typer* (Möklinta: Gidlunds, 2020), s. 7–9.

18. Jämför Jakob Winther Forsbäck, *Med dubbla syften: Forum för kvinnliga forskare, aktivism och statsfeminism 1975–1995* (Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet, 2017), s. 45–46. Se även T.E. Perkins, "Rethinking Stereotypes", i Michèle Barrett, Philip Corrigan, Annette Kuhn & Janet Wolff (red.), *Ideology and Cultural Production* (London: Croom Helm, 1979), s. 135–159, om stereotypers reella verkningar för socialiseringsprocesser.

19. Detta tangerar delvis den forskning om vetenskaplig persona som länge varit etablerad inom vetenskapshistoria och som fått ett uppsving även inom humanioras historia med fokus på vilka dygder, kompetenser eller identiteter som humanister sökt förkroppsliga eller tillskrivits samt hur forskares framtoning är socialt och kulturellt

inbäddad. Se till exempel Lorraine Daston & H. Otto Sibum, "Introduction: Scientific Personae and Their Histories", *Science in Context*, 16:1–2 (2003), s. 1–8; Kirsti Niskanen & Michael J. Barany, "Introduction: The Scholar Incarnate", i Kirsti Niskanen & Michael J. Barany (red.), *Gender, Embodiment, and the History of the Scholarly Personae: Incarnations and Contestations* (Cham: Palgrave Macmillan, 2021), s. 1–17 och Herman Paul, "What is a Scholarly Persona? Ten Theses on Virtues, Skills, and Desires", *History & Theory*, 53:3 (2014), s. 348–371.

20. Betydelsefulla analyser av humanisters karriärvägar, kapital och samhällscirkulation ges i Tobias Dalberg, *Mot lärdomens topp: Svenska humanisters och samhällsvetares ursprung, utbildning och yrkesbana under 1900-talets första hälft*, Acta Universitatis Upsaliensis: Studier i utbildnings- och kultursociologi 11 (Uppsala: Uppsala universitet, 2018) och Tobias Dalberg, "Ett elfenbenstorn i samhällets tjänst? Humanisters och samhällsvetares uppdrag och yrkesbanor under 1900-talets första hälft", i Linus Salö (red.), *Humanvetenskapernas verkningar* (Stockholm: Dialogos, 2021), s. 35–63. Humanioras personella förutsättningar redogörs för i Lars Geschwind & Miriam Terrell, "Vilka var humanisterna? Miljöer och verksamhet 1900, 1950 och 2000", i *Humanisterna och framtidssamhället*, Forskningsrapport 2011/1 (Stockholm: Institutet för Framtidsstudier, 2011), s. 77–107.

21. För lyxbegreppets historia se Leif Runefelt, "Lyx" i Jonas Hansson & Kristiina Savin (red.), *Svenska begreppshistorier: Från antropocen till åsiktskorridor* (Stockholm: Fri Tanke, 2022), s. 331–344.

22. Bo Lindberg, "'De roliga vetenskaperna': Om humaniora före moderniteten", i Mohammad Fazlhashemi & Eva Österberg (red.), *Omodernt: Människor och tankar i förmodern tid* (Lund: Nordic Academic Press, 2009), s. 97–141.

23. Se till exempel Carl-Göran Heidegren, *Det moderna genombrottet i nordisk universitetsfilosofi 1860–1915* (Göteborg: Daidalos, 2004), s. 11.

24. Lennart G. Svensson, *Från bildning till utbildning: Universitetens omvandling från 1870-talet till 1970-talet*, vol. 3 (Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, 1980), s. 28.

25. Se till exempel "Den lärda lyxen", *AB*, 1/6 1932, där kritik bland annat riktades mot bekostandet av filologiska tryckalster.

26. Erik Lönnroth, "Vetenskaplig forskning och akademisk utbildning", *Samtid och Framtid*, 8 (1944), s. 5–6.

27. Se till exempel Daniel Steinvorth, "Betörender Duft", *Der Spiegel*, 31/10 2007, men även Helmut Reinalter, "Geisteswissenschaften in der Krise?", i Helmut Reinalter (red.), *Krise der Geisteswissenschaften? Ihre Bedeutung und gesellschaftliche Relevanz heute*, Edition Weimar 14 (Weimar: VDG, 2011), s. 9.

28. Frank Donoghue, *The Last Professors: The Corporate University and the Fate of the Humanities* (New York: Fordham University Press, 2008), s. xvii.

29. Crister Skoglund, "'Tillverka akademiker mer fabriksmässigt'", i *Kreativitet*,

fantasi och bildning: Idéhistoriska essäer, Södertörn Studies in Intellectual and Cultural History 6 (Huddinge: Södertörns högskola, 2021), s. 163.

30. I DN-debatten om "Bildning i rymdåldern" menade en konsthistoriker: "Naturvetenskap är ett redskap och en nödvändighet; humaniora är något vi har råd att unna oss". Se Gunnar Berefelt, "Humanister i trångmål", *DN*, 22/2 1962.

31. Bengt Nerman, *Demokratins kultursyn* (Stockholm: Bonnier, 1962), s. 31–33.

32. Adolf Söderlund, "Översiktlig framställning av pedagogikens historia med hän-syn till vår tids skolproblem", *Pedagogisk tidskrift*, 94:4–6 (1958), s. 92.

33. Geo Widengren, "Samhällsnytta: Vad är det?", *SvD*, 24/1 1960.

34. Åke Lilliestam, "Utredningsuppdraget", i *Humanistisk forskning och teologisk forskning i Sverige* (Stockholm: Statens humanistiska forskningsråd, 1973), s. 7.

35. Allan Fagerström, "Visst kan man pruta på kulturen", *AB*, 21/4 1971. Se även Alexander Ekelund, *Kampen om vetenskapen: Politisk och vetenskaplig formering under den svenska vänsterradikaliserings era* (Göteborg: Daidalos, 2017), s. 413–414. Senare samma år skrevs det även i *DN* om "s k lyxämnen som estetik, konsthistoria etc.". Se "Ut-bildningsvägar", *DN*, 20/8 1971.

36. Detta gällde särskilt klassiska språkämnen. Se Johannes Siapkis, "Contested Classicism: Reconciling Classical Studies in Twentieth-Century Sweden", i Anders Ekström & Hampus Östh Gustafsson (red.), *The Humanities and the Modern Politics of Knowledge: The Impact and Organization of the Humanities in Sweden, 1850–2020* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022), s. 105–128.

37. Folke Schimanski (red.), "Forskning ifrågasatt: Vetenskapen på fallrepet?", P1, 19/9 1971.

38. Bosse Holmqvist, "Individens tidsålder är förbi": Några nedslag i femtiotalets människosyn (Stockholm/Stehag: Symposium, 2004), s. 426.

39. Citerad i Kerstin Hallert, "Gamla gudar leva än i historielöshetens tid", *SvD*, 22/1 1972. Just egyptologi återkom som typexempel på en "prydnadssak" som knappast höjde BNP, för att återigen hänvisa till Fagerströms spalt. Se Allan Fagerström, "Är det värt att satsa på humaniora?", *AB*, 18/3 1981.

40. "Humanisterna och arbetsmarknaden", *Humanisten*, 3 (1962), s. 34; Karl Gustav Wirde, "Humanistöverskott och arbetsmarknad", *SvD*, 13/3 1960.

41. Se till exempel Alf Ahlberg, "Humanitet och akademisk skolning", *Tiden*, 31:5 (1939), s. 271–272.

42. Carl-Henning Wijkmark, *Den moderna döden* (Lund: Bo Cavefors Bokförlag, 1978), s. 72–73.

43. Jämför Hampus Östh Gustafsson, "The Discursive Marginalization of the Humanities: Debates on the Humanist Problem in the Early 1960s Swedish Welfare State", *History of Humanities*, 3:2 (2018), s. 351–376.

44. Gun Björkman, *O gamla klang* (Uppsala: Nyblom, 1959), s. 5–10.

45. Annika Berg, Christina Florin & Per Wisselgren, "Par i vetenskap och politik", i

Annika Berg, Christina Florin & Per Wisselgren (red.), *Par i vetenskap och politik* (Umeå: Boréa, 2011), s. 21.

46. Björkman 1959, s. 33, 36.

47. Se till exempel "Kvinnor trängas på lärda banan", *DN*, 20/8 1932 och "Lärda kvinnor, många yrken", *DN*, 18/8 1932. Bland annat uppmärksammades Akademiskt bildade kvinnors förening som sökte komma tillrätta med problemen.

48. Karin Boye, *Varia*, Samlade skrifter av Karin Boye (Stockholm: Bonnier, 1949), s. 102–103; Carls 2004, s. 191, 367.

49. Detta bör tolkas i ljuset av en seglivad tradition av att betrakta studentskor som "osedliga". Se Inger Hammar, "Alma maters sedliga döttrar: Kvinnornas intåg på den akademiska arenan", i Eva Österberg & Christina Carlsson Wetterberg (red.), *Rummet vidgas: Kvinnor på väg ut i offentligheten 1880–1940* (Stockholm: Atlantis, 2002), s. 149–154.

50. Svante Nordin, *Humaniora i Sverige: Framväxt – Guldålder – Kris* (Stockholm: Atlantis, 2008), s. 136; Jan Svensson, "Humanist eller forskare: Några tankar om vetenskapligt ethos", *Insikt och handling*, 23 (2010), s. 14.

51. Hanna Markusson Winkvist, "Perspektiv på begåvningsreserven", *Lychnos* (2014), s. 113.

52. Se Rosalind Rosenberg, "Women in the Humanities: Taking Their Place", i David A. Hollinger (red.), *The Humanities and the Dynamics of Inclusion since World War II* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006), s. 265–266.

53. Se till exempel Torgny T. Segerstedt, *Utbildning och samhälle*, Uppsala universitets årsskrift 1957:8 (Uppsala: Lundequistska bokhandeln, 1957), s. 51. Segerstedt underströk att humaniora tenderade "att bli en allt mera utpräglad kvinnlig utbildningsform". Detta kan jämföras med samhällsvetenskaperna, som under 1900-talet anses ha maskuliniserats. Se Per Wisselgren, "Vad gjorde kvinnorna när männen skrev (samhällsvetenskapernas) historia? Om könskodade passager, arenor och kunskapspraktiker, 1900–1950", i Linus Salö (red.), *Humanvetenskapernas verkningar* (Stockholm: Dialogos, 2021), s. 65.

54. Ann Marie Rasmussen, "The Crisis in the Humanities: Feminism, Medieval Studies, and the Academy", *Medieval Feminist Forum*, 29 (2000), s. 27.

55. Hanna Markusson Winkvist, *Som isolerade är: De lagerkransade kvinnorna och akademien under 1900-talets första hälft* (Stockholm/Stehag: Symposium, 2003), s. 105. Se även Tord Rönholm, *Kunskapens kvinnor: Sekelskiftets studentskor i mötet med den manliga universitetsvärlden*, Forskningsrapporter från Institutionen för historiska studier vid Umeå universitet, 12 (Umeå: Institutionen för historiska studier, Umeå universitet, 1999). Aktuell socialpsykologisk forskning har analyserat orsaker till dylika skillnader i dag utifrån en rad parametrar, bland annat genom att peka på att kvinnors studieval i högre grad tycks påverkas av föräldrars och lärares stereotypa förväntningar – stereotyper som sedan internaliseras av studenterna och bidrar till att reproducera binära könsidentite-

ter. Se till exempel Slawomir Trusz, "Why do Females Choose to Study Humanities or Social Sciences, while Males Prefer Technology or Science? Some Intrapersonal and Interpersonal Predictors", *Social Psychology of Education*, 23 (2020), s. 615–639.

56. Se Göran Andolf, *Spärr vid universiteten? Debatten om dimensioneringen av den högre utbildningen 1957–1973*, Ds U 1974:4 (Stockholm: Utbildningsdepartementet, 1974), s. 13.

57. Se till exempel "Flickorna dominerar bland nya humanister: Fackhögskola lockar få", *SvD*, 25/5 1961.

58. "Diskussion", i *Vetenskapen i framtidens samhälle* (Stockholm: Norstedt, 1963), s. 119–120.

59. Jämför resonemangen om inordning och tendensen att framställa kvinnor som samhällsproblem i Yvonne Hirdman, *Att lägga livet till rätta: Studier i svensk folkhemsolitik* (Stockholm: Carlsson, 2010 [1989]), s. 15–16, 192.

60. Hanna Enefalk, "Kvinnor och män: En yrkeshistoria från 1800-talets ämnesformering till 2000-talets klimatkris", i David Ludvigsson & Martin Åberg (red.), *Historikern i samhället: Roller och förändringsmönster* (Möklinta: Gidlund, 2021), s. 72, 74. Se även Birgit Arrhenius, *Forngräta: En biografi om Greta Arwidsson, den första kvinnan som blev landsantikvarie och professor i arkeologi*, Lärda i Sverige, Kungl. Vitterhetsakademien (Stockholm: Langenskiöld, 2020).

61. Winther Forsbäck 2017. "Att doktorera i humaniora är en klar underavdelning av kvinnorörelsen", kunde man till exempel läsa i Göran Hägg, *Doktor Elgerantz eller Faust i Boteå* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1983), s. 69–70. För exempel på hur kvinnliga forskare inom humanvetenskapliga ämnen krävde strukturförändringar i universitetsvärlden se de samlade livshistorierna i Kirsti Niskanen & Christina Florin (red.), *Föregångarna: Kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap* (Stockholm: SNS förlag, 2010).

62. Jämför Carls 2004, s. 331.

63. Se framför allt Sven-Eric Liedman, "Humanistiska forskningstraditioner i Sverige: Kritiska och historiska perspektiv", i Tomas Forser (red.), *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige*, Kontrakurs (Stockholm: PAN/Norstedt, 1978), s. 9–78. Dessa konfrontationer analyseras detaljerat i Hampus Östh Gustafsson, "Mobilising the Outsider: Crises and Histories of the Humanities in the 1970s Scandinavian Welfare-States", i Johan Östling, Niklas Olsen & David Larsson Heidenblad (red.), *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia: Actors, Arenas, and Aspirations* (Abingdon: Routledge, 2020), s. 208–224.

64. Tomas Forser, "Den historiska forskningens misär i Sverige", *Ord&Bild*, 82:5 (1973), s. 297–298. Rollen som kulturella servicemän hade populariserats av bland andra Segerstedt under föregående decennier och kan jämföras med hur Brunius talade om humanister som "kulturmaskinister". Se Brunius 1960 och Segerstedt 1957, s. 48.

65. Se Lena Lennerhed, *Välfärdens rebeller: Sveriges Liberala Studentförbund och kultur-*

radikalismen under 1960-talet, Idéhistoriska uppsatser 17 (Stockholm: Avdelningen för idéhistoria, Stockholms universitet, 1989).

66. Tore Frängsmyr, "Nyttig forskning eller ren hobby?", *Tvårsnitt*, 3 (1980), s. 1.

67. Lars Lönnroth, "Till vapen, ljusets riddarvakt!", *Expressen*, 7/6 1984.

68. Tage Danielsson, "Humanifest", *Tvårsnitt*, 4 (1981), s. 18–19.

69. Se Östling, Jansson & Svensson 2022, s. 47. Danielsson följde upp sin dikt ett år senare genom att publicera en ursprunglig föreläsning om humanismens trängda position i folkhemmet. Se Tage Danielsson, "Humanismen i vår tid", *Tvårsnitt*, 3 (1982), s. 18.

70. Se Carl Frängsmyr, *Universitetet som arena*. Acta universitatis upsaliensis. Skrifter rörande Uppsala universitet. C. Organisation och historia 97 (Uppsala: Uppsala universitet, 2013), s. 297–298 och Anna Tunlid, "'Humanities 2000': Legitimizing Discourses of the Humanities in Public Debate and Research Policy at the Turn of the Century", i Anders Ekström & Hampus Östh Gustafsson (red.), *The Humanities and the Modern Politics of Knowledge: The Impact and Organization of the Humanities in Sweden, 1850–2020* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022).

71. Enligt Frängsmyrs bedömning hade "humanistisk vetenskap [under flera decennier] blivit styvmoderligt behandlad av politiker, universitetsadministratörer, massmedier". Se Tore Frängsmyr, "En vecka för humaniora", *Tvårsnitt*, 1 (1985), s. 1. Begreppen humaniora och humanism bör analytiskt hållas åtskilda som samlingsnamn för vissa kunskapsämnen respektive ideologisk tradition eller livsåskådning. I historiska debatter har begreppen emellertid sammanblandats och ibland använts synonymt under stora delar av 1900-talet. Se till exempel Hampus Östh Gustafsson, "Humaniora", i Jonas Hansson & Kristiina Savin, *Svenska begreppshistorier: Från antropocen till åsiktskorridor* (Stockholm: Fri Tanke, 2022), s. 174–175.

72. Frängsmyr 1980, s. 2–3; Tore Frängsmyr, "Humanistveckan", *Tvårsnitt*, 2 (1985), s. 1.

73. Tage Danielsson, "Den akterseglade humanisten", *Tvårsnitt*, 2 (1987), s. 52–59. Det bör nämnas att den satiriska sammankopplingen mellan humanister och alkoholism inte alls var ny; redan under tidigt 1960-tal hade författaren och filosofen Lars Gustafsson liknat humanister vid socialt bångstyriga alkoholister. Se Lars Gustafsson, "De vilseförda", *Studenten*, 13:3 (1961), s. 7.

74. Sven Delblanc, "Humanismen – en ständig revolt", i Lars Ahlbom (red.), *Sven Delblanc: Kritik och essäistik 1958–1991* (Stockholm/Stehag: Symposium, 2007), s. 450–453.

75. Hans Alfredson, "'Jönsson': En okänd Platon-dialog", *Tvårsnitt*, 8:4 (1986), s. 7.

76. Valentin Aleksejevitj Borisevitj, citerad i Svetlana Aleksijevitj, *Bön för Tjernobyli: Krönika över framtiden*, övers. Hans Björkegren (Stockholm: Ersatz, 2017), s. 306.

77. "[V]ad skulle en stackars humanist bli?" frågar sig protagonisten i Lydia Sandgrens Augustprisbelönade roman *Samlade verk* under ett fiktivt 1980-tal, för att nämna

ett aktuellt exempel. Se Lydia Sandgren, *Samlade verk* (Stockholm: Bonnier, 2020), s. 396.

78. Se till exempel Peter K. Andersson, "Humaniora finns överallt – utom i skolan", *SvD*, 15/11 2021, där ämnena diskuteras som "någon sorts lyx i skolan".

79. Jämför Wadstein MacLeod 2019, s. 26.